

1. Фидкевич Е. Л. Явление интертекстуальности в письмах А. Чехова / Е. Л. Фидкевич // Вісник Київського славістичного університету. – 2005. – № 22. – С. 87–93.
2. Broich U. Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien / Ulrich Broich, Manfred Pfister. – Tübingen : Niemeyer, 1985. – 371 S.
3. Frisch M. / Dürrenmatt F.: Briefwechsel / Max Frisch, Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes Verlag, 1998. – 240 S.

Стерничук Вікторія. Явление интертекстуальности в эпистолярной коммуникации. Письмо как интертекст. В статье рассматривается категория интертекстуальности в эпистолярной коммуникации. С позиции коммуникативной сущности интертекстуальности письменная коммуникация рассматривается сквозь интертекстуальную игру своего и чужого слова. Этим и доказывается, что писательский эпистолярный – не непоследовательно собранная часть текста, а внутренне полноценный целостный жанр, который свободно владеет документальным и художественным арсеналом. Интертекстуальные связи проявляются в письмах посредством открытости жанра. Теоретически письма преодолевают два вида пространства: реальный, в котором пребывает автор, и условно-изобразительный, который выполняет ряд заданий. Интертекст является способом уличения автора и его маски в писательском эпистолярии.

Ключевые слова: интертекстуальность, коммуникация, диалог, эпистолярный, интерпретанта, метатекстуальность, паратекстуальность, референционность, автор, адресат.

Sternichuk Viktoriya. The Phenomen of Intertextuality in Epistolary Communication. The Letter as Intertext. The article deals with the category of intertextuality in epistolary communication. From the perspective of the communicative essence of intertextuality, written communication is considered through intertextual game of his and others' words. It is proved that writer's epistolary is not consistently collected part of the text, but is a holistic genre, that plays free with documentary and artistical arsenal. Intertextual connections are shown in the letters by openness of the genre. Theoretically letters overcome two types of field: real, where is author, and conditionally-pictorial, that performs a lot of tasks. Intertext is the way to convict the author and his mask in the writer's epistolary.

Key words: intertextuality, communication, dialogue, epistolary, interpretant, metatextuality, paratextuality, referentiality, author, addressee.

Стаття надійшла до редколегії
07.02.2013 р.

УДК 82.0

Наталія Трефяк

Актуальність досліджень категорії стилю в сучасній літературознавчій науці

У статті проаналізовано класичні термінологічні версії категорії стилю, які представляють два ключові підходи до його вивчення – універсальний (загальний) та індивідуально-неповторний. Унаслідок проведеного дослідження увагу акцентовано на потребі вироблення модифікованої версії літературного стилю з урахуванням його полівекторності, зумовленої як різноманітними методиками теоретичного студіювання категорії стилю, так і органічною для окремого письменника творчою манерою. Згідно з цим зазначено, що реалізація індивідуального стилю безпосередньо відбувається в акті читацької рецепції.

Ключові слова: категорія літературного стилю, універсальний та індивідуально-неповторний стиль, полівекторність, творча манера, рецепція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні дослідження категорії стилю ґрунтуються на класичних термінологічних версіях аналізу літературного стилю, які беруть свій початок ще з античних часів. Так у літературознавстві визначають співвідношення методу й стилю, індивідуального стилю та художньої (стильової) манери, стилю й поезики, що відображає діалектичне поєднання, взаємоперетікання загального та індивідуального, художньо-закономірного й своєрідно-неповторного тощо. Однак традиційні підходи не завжди є продуктивними при характеристиці творчої манери автора, оскільки художній твір як міні-проект письменницького стилю не є сталою застиглою формою, а постійно змінною художньою цілісністю, що реалізується крізь призму плідної

антиномії завершеності / незавершеності. Згідно з цим, класичні термінологічні версії літературного стилю зазнають модифікації й потребують вироблення відповідного наукового методу, що враховував би органічні для письменника аспекти аналізу його авторського стилю. Цим і зумовлена *актуальність* пропонованої статті.

Мета роботи – охарактеризувавши сучасні модули досліджень категорії стилю, спроектувати актуальні вектори його вивчення.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких **завдань**:

- виокремити основні принципи аналізу літературного стилю;
- з'ясувати полівекторність категорії стилю;
- обґрунтувати необхідність вироблення модифікованої версії літературного стилю крізь призму ключових понять рецептивної естетики й поезики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Загалом можна, очевидно, виокремити такі два ключові підходи до пояснення специфіки літературного стилю:

1) орієнтація на універсальний критерій, тобто тлумачення стилю з погляду чогось «загально-го», такого, що об'єднує характеризоване явище з іншими. «У цьому випадку, – як влучно зазначає Борис Успенський, – стиль усвідомлюється як прояв певної єдиної системи, спільної внутрішньої форми, що лежить в основі репрезентованих явищ» [8, с. 487–488]*.

2) усвідомлення переваги індивідуального показника або ж характеристика стилю з погляду «особливого», такого, що вирізняє творчість митця на тлі епохи, напряму чи течії; тоді йдеться переважно про індивідуальний стиль, який доцільно аналізувати за допомогою індуктивного методу.

Справедливість щойно вказаної нами полівекторності, а саме діалектики загального / індивідуального, універсального / неповторного, об'єктивного / суб'єктивного й под., красномовно підтверджує аналіз категорії стилю, на характеристиці якого тепер зупинимось докладніше, виокремлюючи в думках багатьох дослідників означену ідею.

Олександр Штепан зазначає, що «в естетиці, мистецтвознавстві, культурології стиль універсалізовано як духовну культуру» [10, с. 141]. Серед науковців, які притримуються таких поглядів, він називає Михайла Бахтіна, Дмитра Лихачова, Олексія Лосева. Проте в цьому контексті варто зосередити увагу й на думці відомого дослідника у галузі естетики – Юрія Борева, для якого «естетика, що дає теорію стилю, – це самоусвідомлення мистецтва» [1, с. 344].

Згаданий учений подає метафоричне визначення художнього процесу, напряму та стилю: «якщо художній процес – ріка, то художній напрям – її стержень, а стиль – гранітна набережна, що позначає, обмежує її береги» [1, с. 344].

Поділ стилю на індивідуальний і загальний знаходимо в таких дослідників, як Юрій Боров, Віктор Ванслов, Анатолій Ткаченко, Борис Успенський та ін. Зокрема, Анатолій Ткаченко, узагальнюючи здобутки попередників, виокремлює індивідуальний стиль, який співвідносить із манерою, та загальний («течія, напрям, епоха») [7, с. 24].

Аналіз термінологічних визначень категорії «стиль» у різних науках (естетиці, мистецтвознавстві, лінгвістиці, семіотиці) здійснено в статті Юрія Борева «Природа стилю і стилістичний аналіз» [1]. Автор застосовує дедуктивний підхід до характеристики стилю, притримуючись думки про його первинну присутність у всьому суцільному як певної даності. Адже, на думку дослідника, «стиль – це “генний набір” культури, що виникає на перетині художньої традиції, індивідуальності творця і переломленої крізь неї специфіки епохи» [1, с. 338]. Однак автор подає й вужче визначення стилю: «це цілісність макро- та мікрокосмосу твору, єдність художньої системи в її глобальності, всезагальності і в її детальності на “молекулярному” “клітинному” рівні» [1, с. 338]. Подібне твердження знаходимо й в Арама Григоряна, який виокремлює в структурі стилю вказівку на його полівекторність. Зокрема, він зазначає, що стиль – «естетична система, яка <...> творить єдність художнього цілого» [4, с. 15], а також «... художня закономірність, що виявляється в художньо-світоглядній єдності окремого твору мистецтва, всієї творчості того чи іншого художника або ж цілого напряму» [4, с. 5–6]. Учений указує на неможливість існування лише «універсалізованого чи єдиного стилю епохи» [4, с. 8], оскільки його формують окремі особистості зі своїми світоглядно-естетичними поглядами на суть мистецтва.

* Названий учений застосовує виключно семіотичний підхід до аналізу стилю, який передбачає розгляд цієї категорії у взаємозв'язку з будь-якою іншою знаковою системою.

Віктор Ванслов, зі свого боку, диференціює загальне поняття «стиль епохи» («вона передбачає охоплення основних художніх явищ тієї чи іншої епохи в багатьох країнах» [3, с. 121]) та вужче – індивідуальний стиль. Автор також ставить завдання – «виявити відмінність та спільність понять стиль і напрям» [3, с. 128], що можуть збігатися й ні. При цьому він подає таке визначення напрямку: «це художня творчість у єдності з тими естетичними поглядами та програмними принципами, які в ній реалізуються і визначають шляхи розвитку» [3, с. 128]. На думку ж Юрія Борева, «напрямок виявляється через сукупність творів, у яких утілені певні принципи творчості, і через програмні теоретичні декларації, маніфести, що виголошують ці принципи» [2, с. 103]. Як бачимо, думки названих науковців щодо цього питання майже тотожні.

У руслі досліджень стилю постає питання про взаємозв'язок методу й стилю. Загалом у літературознавстві розрізняють два ключові види методу: науковий, що репрезентує способи пізнання художніх явищ і застосовується з метою їх типологізації, та художній (творчий), який традиційно пов'язується із конституюванням системи принципів узагальнення, відтворення чи формування нової естетичної дійсності. В останньому випадку категорія методу є складовою частиною літературного напрямку на підставі спільності естетичних ідеалів та вподобань, тобто певний напрям ототожнюється з відповідним художнім методом. Отже, літературний напрям – це не обов'язково тотожність стильової манери митців, світовідчуття, подібність естетичних засад творчості. Однак саме ці ознаки, як уважають дослідники, притаманні художньому методу. Як бачимо, варто говорити про унікальність індивідуального стилю автора, який прагне витворити власну неповторну манеру письма, що відповідає мистецьким світоглядним принципам, а не притримуватися загальноприйнятого методу, що простежувалося, зокрема, в епоху соцреалізму.

Василь Фащенко вважає, що «в методі здійснюються загальні принципи відображення (пізнавальна спрямованість творчості), критерії оцінки та спосіб образного моделювання дійсності» [9, с. 513]. На думку ж Юрія Борева, «метод – це спосіб художнього усвідомлення мистецтвом життя» [1, с. 344]. У більш глобальному сенсі автор зазначає, що стиль «як категорія онтології мистецтва – втілений метод» [1, с. 342]. Отже, дослідники акцентують на певній універсалізованості окресленої дефініції, відводячи спектр її «дії» радше гносеологічному виміру. Підтвердження сказаному знаходимо в Анатолія Ткаченка, який, зіставляючи стиль із художнім напрямом, наголошує, що категорію методу потрібно переадресувати сфері науки, оскільки це поняття «є для мистецтва якщо не зайвим, то принаймні не “головним нервом” напрямку» [7, с. 26]. У зв'язку з наведеними твердженнями вважаємо: стиль як категорію, що, безперечно, у загальноестетичному сенсі стосується мистецтвознавства, не варто ототожнювати з методом як науковим способом реалізації творчості.

Сукупність наведених суджень учених щодо специфіки стильового означування та взаємоперетворення, взаємоперетікання загального / індивідуального, універсального / неповторного, об'єктивного / суб'єктивного й под., безперечно, увиразнює вказану нами полівекторність самої категорії стилю та різноманітних методик її теоретичного студіювання. Адже більшість дослідників розглядають ключову щодо стилю діалектику загального / індивідуального в силовому полі суміжних літературознавчих понять – «напрямок», «течія», «епоха», «метод» тощо. Також, наголошуючи на нероздільності двох названих складників діалектичної взаємодії, учені, як можна помітити, майже одностайно, незважаючи на обране методологічне підґрунтя (формалістське, семіотичне, власне стилістичне, філософсько-естетичне й ін.), запевняють: утілення митцем / осягнення читачем неподільності універсального й неповторного становить певний «стильовий ключ», тобто підвалину реалізації двома головними суб'єктами творчого процесу власного погляду на загальновідому річ – у художньому слові чи в його рецептивній оцінці.

Обґрунтовуючи подібну думку, Світлана Луцак використовує термін «естетична антиномійність», доводячи її зв'язок із відомою антропологічною закономірністю (особистість здебільшого сприймає загальновідоме, однак по-справжньому вражає її лише виняткове) та підносячи її до статусу стрижневого «підґрунтя художньо-естетичного процесу загалом й домінантних механізмів формування естетичної оцінки зокрема» [6, с. 224–225].

Категорія стилю зумовлена й континуальністю літературного процесу, засвідчуючи своїм існуванням у часопросторі оцінно-ціннісні критерії та виміри літературознавства. Адже лише справді талановитий мистецький феномен при інтеграції в літературний дискурс заслуговує на високу оцінку реципієнтів, унаслідок чого отримує нові відтінки естетичних характеристик й аксіологічних значень. На думку Світлани Луцак, «людина цінує й сприймає не просто досконалу форму, а таку ху-

дожню цілісність, яка динамічно й спонтанно-вірогідно розвивається навколо гармонійного осердя, “збуджуючи” читача добровільно доповнювати т. зв. художній каркас в акті полемічного спілкування з “проектом” буття автора» [6, с. 225].

Сприйняття стилю й формування аксіологічних характеристик починається насамперед зі встановлення відмінностей. Загалом традиція аналізу художнього мовлення, із погляду рецептивної впливовості, як засвідчують упорядники одного з енциклопедичних видань [5], бере свій початок ще з античних часів і доби просвітництва (праці Арістотеля, Цицерона тощо). Зокрема, у вищезазначеному енциклопедичному путівнику зазначається, що «поет з певного матеріалу засобом слова формує твір, який впливає на читача, що зіставляє його із взірцями і визначає його місце в системі творів» [5, с. 9] (розрядка автора. – Н. Т.). Так, Борис Успенський поділяє стилі на марковані й немарковані. У зв'язку з цим стилістичне значення мови виокремлюється через «приналежність мовного елемента до того чи іншого стилю <...>», унаслідок чого «один стиль виступає як маркований щодо іншого» [8, с. 496]. Із погляду індуктивного підходу до характеристики стилю, варто навести думку Юрія Борева, згідно з якою «індивідуальний стиль виявляється через лінгвістичний аналіз, що фіксує відхилення від семантичної й граматичної норми» [1, с. 347], однак зазначає, що відхилення від літературної норми є лише одним із проявів авторського індивідуального стилю. При цьому дослідник залучає до аналізу ідеї Романа Якобсона, Ролана Барта та інших, акцентуючи, що початковим етапом характеристики особливостей індивідуального стилю є термін «нульова степінь письма» (за Роланом Бартом) [1, с. 346]. У контексті висловлених міркувань доречно й думка Бориса Успенського, який зауважує, що для мистецтва властиві фокусування та передача естетичної інформації через відхилення від загальноприйнятих норм [8, с. 500].

Припускаємо, що наведені твердження засвідчують зміну певного внутрішнього ладу мовлення чи внутрішньої форми слова (за Олександром Потебнею), унаслідок чого виникають різноманітні художні засоби та стилістичні фігури, які, зокрема, застосовуються для впливу на емоційне чуття реципієнта. Наприклад, Юрій Боров у праці «Естетика» зазначає, що «художній стиль – сфера оперативної дії мистецтва на свідомість людей» [2, с. 220].

На підставі сказаного вважаємо, що при характеристиці індивідуальної творчої манери автора слід застосовувати критерії рецептивної естетики й поетики, оскільки виокремлені підходи до аналізу стилю дають змогу врахувати його полівекторність. У руслі виробленої концепції, на нашу думку, слід простежити своєрідність властивих для творчості митця складових «носіїв» стилю шляхом представлення художньої цілісності як змістово-формальної «єдності багатоманіття» (термін М. Гіршмана), що остаточно репрезентується лише при взаємодії суб'єктів художньої комунікації. Важливу функцію при цьому виконує антиномія завершеності / незавершеності, яка виникає безпосередньо в процесі рецепції формально-змістової єдності твору. Уявлення про стиль як постійно змінну категорію, що відображається в художній цілісності, зумовлене також закладеними в тексті авторськими інтенціями, особливостями рецептивного досвіду читачів та їхньою здатністю до творчої співпраці й вироблення аксіологічно-естетичної характеристики.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, крізь призму літературного стилю простежується й специфіка індивідуальних особливостей, у тому числі й манери, що засвідчує індуктивний метод аналізу названої категорії. У зв'язку з цим вивчення стилю передбачає такі актуальні аспекти його дослідження:

а) характеристика лінгвістико-стилістичних аспектів. У такий спосіб стиль розуміємо як відхилення від мовної граматичної норми, що провокує відповідне рецептивне сприйняття тексту. У стилістичному значенні – це використання різноманітних художніх засобів, стилістичних фігур, тропів тощо;

б) виокремлення художньо-естетичного чуття та мислення письменника, який моделює світ твору відповідно до власного світогляду, пережитих емоцій, тобто чуттєвого досвіду й світосприйняття, а також на інтуїтивному рівні спонукає автора враховувати роль свого уявного, імпліцитного закладеного в тексті читача, його мистецько-аксіологічний рецептивний потенціал;

в) реалізація індивідуального стилю безпосередньо в акті читацької рецепції, коли відбувається момент збігу, зіткнення авторського письма, його інтенцій із читацькою свідомістю реципієнта, його здатністю до співтворення.

Джерела та література

1. Боров Ю. Б. Природа стиля и стилистический анализ / Ю. Б. Боров // Марксистско-ленинская эстетика и художественное творчество. – Вып. 1 : Искусство и культура / [состав. И. С. Куликова, А. Я. Зись] / Ю. Б. Боров. – М. : Прогресс, 1980. – С. 337–347.
2. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. – [4-е изд., доп.]. – М. : Политиздат, 1998. – 495, [1] с.
3. Ванслов В. О понятиях и терминах «стиль» и «направление» / Виктор Ванслов // Джерела інтерпретації : ювілейний зб. на пошану проф. Юрія Борева. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 121–130.
4. Григорян А. П. Художественный стиль и структура образа / А. П. Григорян. – Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1974. – 307 с.
5. Европейская поэтика от античности до эпохи Просвещения : энцикл. путеводитель / [под общей ред. Е. А. Цургановой и А. Е. Махова]. – М. : Изд-во Кулагиной – Intrada, 2010. – 512 с. – (РАН. ИНИОН. Центр гуманитарных научно-информационных исследований. Отдел литературоведения).
6. Луцак С. М. Домінанта як ментальне осердя художньо-естетичного процесу (на матеріалі української літератури межі XIX – XX ст.) : [монографія] / Світлана Луцак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2010. – 400 с.
7. Ткаченко А. О. Элементы поэтики – чинники стилю / Анатолий Ткаченко // Філологічні семінари : зб. наук. пр. – Вып. 6 : Література як стиль і спогад / [гол. ред. кол. М. К. Наєнко]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – С. 22–29.
8. Успенский Б. А. Семиотические проблемы стиля в лингвистическом освещении: предварительные замечания / Б. А. Успенский // Труды по знаковым системам : учёные зап. Тартус. гос. ун-та. – Вып. IV : Памяти Ю. Н. Тынянова (к 25-летию со дня смерти). – Тарту : ТГУ, 1969. – С. 487–501.
9. Фащенко В. В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії / Василь Фащенко. – Одеса : Маяк, 2005. – 640 с.
10. Штепан О. Стилєтвірні риси літературного імпресіонізму / Олександр Штепан // Філологічні семінари : зб. наук. пр. / [гол. ред. кол. М. К. Наєнко]. – Вып. 6 : Література як стиль і спогад. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – С. 139–148.

Трефяк Наталия. *Актуальность исследований категории стиля в современной литературоведческой науке.* В статье проанализированы классические терминологические версии категории стиля, представляющие два ключевых подхода к его изучению – универсальный (общий) и индивидуально-неповторимый. В результате проведенного исследования акцентируется на необходимости выработки модифицированной версии литературного стиля с учётом его поливекторности, обусловленной как различными методиками теоретического изучения категории стиля, так и органичной для отдельного писателя творческой манерой. Отмечается, что реализация индивидуального стиля непосредственно происходит в акте читательской рецепции.

Ключевые слова: категория литературного стиля, универсальный и индивидуально-неповторимый стиль, поливекторность, творческая манера, рецепция.

Trefyak Natalay. *Relevance of Research the Category of Style in Contemporary Literary Science.* In the article classic terminological versions are analysed categories of style, which representing two key approaches to its study-universal (general) and individual unique. Because of the research it is accented on the necessity of making of the modified version of literary style taking into account its multi-vector, predefined by both various methodologies of theoretical study of the category style and organic for the individual writer creative manner. It is marked according to it, that realization of the individual style directly takes place in the act of the reader reception.

Key words: category of literary style, universal and individual unique style, multi-vector, creative manner, reception.

Стаття надійшла до редколегії
11.02.2013 р.

УДК 821. 161. 3 - 3: 392.6

Татьяна Фицнер

Хто вінаваты? Праблема ўзаемаадносін полаў у сучаснай беларускай прозе: гендарны аспект

У артыкуле, на прыкладзе сучаснай беларускай прозы, разглядаецца праблема ўзаемаадносін полаў, ўздзеянне грамадскіх стэрэатыпаў на светапогляд аўтараў і, адпаведна, паводзіны герояў / гераінь твораў, выяўляюцца

© Фицнер Т., 2013